

– Kiev, 1912. – 529 s.

5. Fedorov V. A. Dekabrist P. N. Svistunov / V. A. Fedorov // 170 let spustja... Dekabristskie chtenija 1995 goda / V. A. Fedorov. – M.: Izd-vo gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja, 1999. – S.32–52.

6. Kaz'mirchuk G. D. Dekabrist Evgenij Obolenskij: zhizneopisanie / G. D. Kaz'mirchuk, R. S. Vavrenjuk. – K.: VTKO "Jasnaja poljana"; NPC "Dvizhenie dekabristov", 1990. – 288 s.

7. Kijanskaja O. I. Pestel' / O. I. Kijanskaja. – Moskva: Molodaja gvardija, 2005. – 355 s.

8. Edel'man O. V. Tak kakim zhe on byl, dekabrist Pavel Pestel'? Chetyre vzgljada na knigu O. I. Kijanskoj "Pestel'" (M.: Molodaja gvardija, 2005. 335 s.) / O. V. Edel'man // Otechestvennaja istorija. – 2006. – №6. – S.146–152.

9. Jerlih S. Je. Vot kak nadobno pisat'! Rec. na: Kijanskaja O. I. Pestel'. M.: Mol. gvardija, 2005. 355 s. [13].: il. (Zhizn' zamechat. ljudej: Ser. biogr.; Vyp.960). Tirazh 5000 jekz. [Elektronnij resurs] / S. Je. Jerlih // Klio. – 2007. – Rezhim dostupu: <http://culturossica.ru/2012/01/30/ehrlikh-s-e-vot-kak-nadobno-pisat-rec-na-kijanskaja-o-i-pestel-m-mol-gvardija-2005-355-s-13-il-zhizn-zamechat-ljudej-ser-biogr-vyp-960-tirazh-5000/>.

10. Kijanskaja O. I. Professional ot revolucii. K voprosu o konspirativnoj dejatel'nosti P. I. Pestelja v 1819–1825 godah [Elektronnij resurs] / O. I. Kijanskaja // Literaturnoe obozrenie. – 1997. – Rezhim dostupu: <http://oldcancer.narod.ru/History/Pestel.htm>.

11. Kijanskaja O. I. Juzhnoe obshhestvo dekabristov. Ljudi i sobytija: Ocherki istorii tajnyh obshhestv 1820–h godov / O. I. Kijanskaja. – M.: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 2005. – 443 s.

12. Kijanskaja O. I. Ocherki iz istorii obshhestvennogo dvizhenija v Rossii v pravlenie Aleksandra I / O. I. Kijanskaja. – SPb.: Nestor-Istorija, 2009. – 302 s.

13. Gotovceva A. G. Pravitel' del: K istorii literaturnoj, finansovoj i konspirativnoj dejatel'nosti K. F. Ryleeva / A. G. Gotovceva, O. I. Kijanskaja. – Sankt–Peterburg: Nestor–Istorija, 2010. – 284 s.

14. Jedel'man O. Neznakomyj Pestel' [Elektronnij resurs] / OI'ga Jedel'man // NLO. – 2011. – Rezhim dostupu: <http://magazines.russ.ru/nlo%20/2011/11/11/ei15-pr.html>.

15. Kijanskaja O. I. Dekabrist Sergej Volkonskij [Elektronnij resurs] / O. I. Kijanskaja // Otechestvennaja istorija. – 2003. – Rezhim dostupu: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/JOURNAL/RUHIST/SERGE.HTM>.

16. Gotovceva A. G. "Chelovek, zasluhivajushhij doverija": Knjaz' Sergej Trubeckoj v zagovore i na sluzhbe / A. G. Gotovceva, O. I. Kijanskaja // Rossija – XXI. – 2011. – №6. – S.106–139.

17. Sljudikova T. Dekabrist M. F. Orlov v Ukraini / Tetjana Sljudikova // Dekabristi v Ukraini: Doslidzhennja j materialy. – Kiev: In–t istorii Ukraini NANU. KNTUSh, 2003. – S.135–140.

18. Raevsk'ij S. Dejaki fakti z biografii V. F. Raevsk'ogo / Sergij Raevsk'ij // Dekabristi v Ukraini: Doslidzhennja j materialy / Sergij Raevsk'ij. – Kiev: [b.v.], 2005. – S.20–27.

Volkova O. Y., postgraduate student, the Department of History for humanitarian faculties, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), ksuhavolkova@gmail.com

The biographical direction of researches in modern history of Decembrists movement

The article is devoted to the overview of the works of post-soviet historians who studied the biographies of the Decembrists. The relevance of the study due to the fact that the study of the movement of the Decembrists at present experiencing a rebirth. Public interest representatives uprising in 1825, the desire to see the real, not the semi-legendary biography of its key figures form the social order to the community of researchers. The purpose of this article is to identify key research areas biographies Decembrists in the works of post-soviet historians. Within the given goal, we propose to solve the following problems: 1) the basic outline of Decembrists researchers who touched the issue of scientific biographies of Decembrists; 2) to analyze the views of contemporary researchers figures uprising in 1825; 3) to establish the reasons for renewed interest in the problem and identify aspects that cause interest Ukrainian and Russian historians of late XX – early XXI century.

Keywords: Decembrists movement, the revolt in 1825, biography, P. Pestel, S. Volkonsky, K. Rylejev, S. Troubetzkoy, W. Rajewski.

Volkova O. Ю., аспирантка кафедри історії для гуманітарних факультетів, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), ksuhavolkova@gmail.com

Биографическое направление исследований в современном декабристоведении

Представлено обзор работ постсоветских историков, которые исследовали биографии декабристов. Актуальность исследования связана с тем, что изучение движения декабристов на современном этапе переживает

второе рождение. Интерес общества к представителям восстания 1825 года, стремление увидеть реальную, а не полуполегендарную биографию его ключевых фигур формируют социальный заказ перед сообществом исследователей. Целью данной статьи является определить ключевые направления исследований биографий декабристов в работах постсоветских историков. В рамках данной цели мы предлагаем решить следующие задачи: 1) определить основные работы декабристоведов, которые касались вопроса научных биографий декабристов; 2) проанализировать взгляды современных исследователей на деятели восстания 1825 года; 3) установить причины восстановления интереса к проблеме и определить аспекты, которые вызывают интерес украинских и российских историков конца XX – начала XXI в.

Ключевые слова: декабристы, движение, восстание 1825 года, биография, П. Пестель, С. Волконский, К. Рылеев, С. Трубецкой, В. Раевский.

* * *

УДК 947.7+929

Деревінський В. Ф.
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук, Київський
національний університет будівництва і архітектури
(Україна, Київ), vasylidr@ukr.net

ОГЛЯД ІСТОРИОГРАФІЇ ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ В. ЧОРНОВОЛА В НАРОДНОМУ РУХУ УКРАЇНИ

Метою статті є проаналізувати історіографічний доробок науковців щодо вивчення діяльності відомого громадсько-політичного і державного діяча України В'ячеслава Чорновола. У ній проведено аналіз публікацій, в яких розглянуто діяльність В. Чорновола у складі Народного Руху України (1989–1999 роки). Від участі В. Чорновола у заснуванні НРУ як громадсько-політичної організації Руху до останніх років перебування В. Чорновола на посаді голови політичної партії НРУ. Методологічною основою дослідження послужило конкретно-історичний, порівняльний та історико-аналітичний методи. Використано принципи об'єктивності, історизму, багатофакторності. У висновках зазначено, що з-поміж різних аспектів діяльності В. Чорновола найбільше вивчено його внесок у становлення та розбудову НРУ. Однак існує чимало питань з історії НРУ, які потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: В. Чорновіл, історіографія, НРУ, книги, праці.

В'ячеслав Чорновіл був одним із тих діячів, які завдяки винятковій сміливості, надзвичайній працездатності, відданості справі, почуттю громадського обов'язку і справедливості заявили про себе. Завдяки своїм діям вони викликали загальне зацікавлення, здобули авторитет серед представників української та світової спільноти. Про В. Чорновола засоби масової інформації (ЗМІ) регулярно друкували численні матеріали, серед яких нерідко були ґрунтовні аналітичні публікації. На загал вони відзначалися публіцистичністю. Але, незважаючи на масштаб постаті В. Чорновола та його значний внесок у процес національного відродження і державотворення українського народу, до останнього часу наукових досліджень про нього та його діяльність фактично не було. Тому нині історіографічний доробок не вирізняється різноманітністю студій і ґрунтовністю опрацювання тематики. Життєдіяльність В. Чорновола як наукова проблема перебуває лише на початковому етапі ретельного дослідницького вивчення.

Щоб розгорнути процес ґрунтового наукового дослідження якогось питання важливим є вивчити історіографію цього питання. Відповідно, важливо розглянути існуючі напрацювання науковців щодо висвітлення особистості В. Чорновола. У цій статті, зокрема, зроблений аналіз історіографії діяльності В. Чорновола у складі Народного Руху України. Хронологічно охоплений період від участі В. Чорновола у заснуванні НРУ як громадсько-політичної організації

у 1989 р. до останніх років керування В. Чорновола Руху як політичної партії.

У численних дослідженнях проблематики виникнення та діяльності політичних партій і рухів, зокрема НРУ, функціонування Верховної Ради України, міжпартійних стосунків та відносин влади й опозиції розглянута діяльність В. Чорновола як одного з ключових діячів українського політичного життя 1990–х рр. З–поміж зазначених тем найбільше вивчено внесок В. Чорновола у становлення та існування НРУ. Означене обумовлено активною участю В. Чорновола в утворенні, а згодом у керівництві Руху. Проте не слід вважати, що пізнавальні можливості цього питання остаточно вичерпні. Залишається доволі багато аспектів, які потребують наукового осмислення.

Першими змістовними працями, присвяченими утворенню НРУ і становленню багатопартійності в Україні, в яких розглянута роль В. Чорновола у цих процесах були книга О. Гараня [3]. У них відображений вплив В. Чорновола як активіста радикальної УГС на становлення програмових положень та діяльність НРУ, бачення розвитку організації після її третього Всеукраїнського збору тощо.

Осмислення історії початкового періоду діяльності НРУ поглиблює книжка В. Г. Ковтуна “Історія Народного Руху України” [8, с. 89]. Попри суттєву інформаційну наповненість праці, у ній є авторські інтерпретації подій, не основані на конкретних історичних джерелах. Серед іншого В. Ковтун критично ставиться до перетворення НРУ на політичну партію та гіперболізує суб’єктивний фактор В. Чорновола у цій реорганізації [7, с. 92, 98, 123, 33–350].

Широкі коло питань, пов’язаних із внеском В. Чорновола у розвиток НРУ, розглянуте у книзі Г. Гончарука “Народний Рух України. Історія” [4]. У ній відзначено роль особистої позиції В. Чорновола під час програмного і організаційного становлення Руху, вирішення питання щодо перетворення Руху на партію, формування позиції у ставленні до влади після 1 грудня 1991 р. тощо. У книзі розглянуто проблеми, з якими В. Чорновола довелось зіштовхнутися після приходу до керівництва Руху, перебіг їх розв’язання і налагодження діяльності НРУ як авторитетної всеукраїнської партійної структури. Зберегти НРУ як впливовий політичний суб’єкт суспільно–політичного та державного життя України вдалося, на думку дослідника, завдяки реорганізації його з громадсько–політичної організації на політичну партію. Відобразив Г. Гончарук і прорахунки В. Чорновола на посаді голови партії, що впливали на ефективність її діяльності та рівень підтримки в суспільстві.

Державотворчі заходи В. Чорновола на посаді голови НРУ окреслив Ю. Діденко у праці “Народний рух у державотворчих процесах України (1989–2002)” [6]. У ній проаналізовано важливість державотворчих рішень третіх Всеукраїнських зборів НРУ, сформульованих під безпосереднім впливом обраного на зборах співголовою Руху В. Чорновола; наголошено на важливості ухвалення під керівництвом нового очільника організації “Концепції державотворення в Україні”, яку названо базовим документом державотворчої діяльності депутатів НРУ. Внесок В. Чорновола в прийняття Конституції України, як і його

участь у створенні законодавчої бази українського державотворення на чолі фракції НРУ у Верховній Раді України, також відображено у дослідженні Ю. Діденка.

Ідеї і заходи В. Чорновола щодо національного питання, участь у підготовці та ухваленні Конституції України, вдосконаленні програмних позицій НРУ розглянуті в книзі Г. Гончарука та О. Шановської “Національна ідея і Народний Рух України” [5]. “Новаторські підходи Руху до принципів управління сферою етнонаціональних відносин, цілеспрямована організаційна і культурно–масова робота..., вироблення цілісної концепції національно–демократичного розвитку країни засвідчує значний потенціал Руху і його вагомий внесок в удосконалення міжетнічних відносин у процесі розвитку української держави”, – зазначено в цьому дослідженні Г. Гончарука та О. Шановської [5, с. 169].

Цікава інформація про В. Чорновола подана у довідковій книзі “Народний Рух України”, де опубліковано біографічні довідки провідних діячів Руху [11]. Змістовність зібраних у довіднику матеріалів посилює, що вони були підготовлені на основі анкет, які особисто заповнили рухівці. Відповідно, книга відзначається відсутністю помилок та ґрунтовністю інформації про трудовий шлях і громадсько–політичну діяльність, політичні погляди та позиції, хобі й захоплення В. Чорновола.

Інформація про діяльність В. Чорновола в НРУ наведена у низці досліджень, присвячених вивченню історії розвитку регіональних організацій Руху. Опубліковані розвідки про становлення і розвиток НРУ в деяких областях України [2; 15].

Діяльність плеяди провідних особистостей на тлі боротьби за владу в другій половині 80–першій пол. 1990–х рр. розкрита в насиченому різноманітними джерельними матеріалами дослідженні В. Литвина “Політична арена України: дійові особи та виконавці” [8]. Серед інших діячів висвітлена постать В. Чорновола під час президентських виборів 1991 р., трансформації НРУ на партію, формування принципів відносин НРУ з Президентом України, виборчих кампаній 1994 р. та початку роботи Верховної Ради України другого скликання. Автор книги піддав сумніву доцільність відмови нового керівництва Руху від формату громадсько–політичного об’єднання, яким був Рух до 1992 р.; зазначив непослідовність В. Чорновола щодо перетворення НРУ на партію, зважаючи на різне ставлення до цієї ідеї на початку 1990 р. і на початку 1992 р.; наголосив, що перехід В. Чорновола в опозицію до Л. Кравчука призвів до того, що Рух у боротьбі з Президентом України став по один бік з проросійськими комуністичними силами [8, с. 372–375].

У книзі М. Михальченка, В. Андрущенко “Беловежське. Л. Кравчук. Україна 1991–1995” висвітлено період розпаду СРСР та створення Української держави в контексті розгляду політичного портрету Л. Кравчука [10]. Одному з провідних українських діячів того періоду – В. Чорновола теж приділена належна увага. Зокрема, під час розгляду питання про президентські вибори 1991 р., на яких націонал–демократам не вдалося виставити спільного кандидата; переговори лідерів НРУ з Президентом України Л. Кравчуком про співпрацю; відносини лідера

НРУ та Президента України протягом 1991–1995 рр. Співавтори цієї книги М. Михальченко та В. Андрущенко наголосили, що В. Чорновіл був готовим співпрацювати з Л. Кравчуком на паритетних засадах, але не підпорядковувати Рух йому [10, с. 120].

Особливості вироблення ставлення НРУ В. Чорновола до Президента України у 1991–1996 рр. розглянуті в книзі “Становлення владних структур в Україні (1991–1996)” [14]. У ній проаналізовані причини гнучкої позиції В. Чорновола щодо найвищої посадової особи країни.

Відносини В. Чорновола з владою і національно-демократичними партіями, його робота як керівника партії, участь у конфліктних ситуаціях та розколі Руху 1999 р., діяльність під час парламентських та президентських виборів, а також значення його внеску в розвиток Руху, національно-демократичного політичного середовища та суспільно-політичної ситуації у країні загалом розглянуті з різноманітним осмисленням у багатьох працях, в яких досліджені суспільно-політичні процеси, громадсько-політичні й партійні структури, державотворча діяльність тощо [1; 13].

Участь В. Чорновола в діяльності НРУ розглянута в низці дисертаційних досліджень. Зокрема, у роботі С. Овсієнка [12].

Осмісленню особистості В. Чорновола, без сумніву, сприяють регулярні наукові конференції “Народний Рух України: місце в історії та політиці”, що відбуваються в Одесі. У значній кількості опублікованих за результатами конференцій доповідей містяться узагальнення стосовно позиції чи діяльності В. Чорновола в складі Руху.

Переважно до ювілейних дат цього відомого українського громадсько-політичного та державного діяча відбуваються також наукові конференції, присвячені дослідженню його особистого внеску в історію українського народу. Їх своєрідним підсумком стають збірники матеріалів т.зв. Чорноволівських читань [9].

Таким чином, аналіз історіографії означеної проблематики свідчить, що життя та діяльність цього чільного представника українського народу досі належним чином не опрацьовані науково. Ще не здійснено ґрунтовного осмислення праць В. Чорновола, немає наукових видань, за винятком напрацювань автора цієї статті, у яких були б різнопланово висвітлені його державотворча, громадсько-політична, партійна, літературознавча, журналістська діяльність та особисте життя. Переважно окремі аспекти окреслених питань розглянуті епізодично і фрагментарно в працях, присвячених певній історичній темі, відповідно детальний аналіз ролі й значення В. Чорновола не передбачено логікою авторських завдань таких досліджень. Подібне наявне в узагальнюючих роботах, у яких при висвітленні певного періоду української історії йдеться і про В. Чорновола в контексті висвітлення інших подій. Детальний розгляд певних персоналій у таких працях не передбачено з огляду на широкий діапазон охоплених у них подій. З-поміж різних аспектів діяльності В. Чорновола найбільше вивчено його внесок у становлення та розбудову НРУ.

Однак існує чимало тем, які потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Базів В. А. Політичні партії в незалежній Україні: генеза і типологія / В. А. Базів. – Львів: Світ, 1999. – 54 с.
2. Білецький В. С. Історія Донецької КО НРУ (1989–1991 рр.) / В. Білецький. – Донецьк: Укр. культурол. центр, 2009. – 170 с.
3. Гарань О. В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – К.: “Либідь”, 1992. – 198 с.
4. Гончарук Г. І. Народний Рух України: історія / Г. І. Гончарук. – О.: Астропринт, 1997. – 378 с.
5. Гончарук Г. Національна ідея і Народний Рух України / Г. Гончарук, О. Шановська. – О.: Астропринт, 2004. – 170 с.
6. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002) / Ю. В. Діденко. – О.: Астропринт, 2006. – 176 с.
7. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України / В. Г. Ковтун. – К.: [б.в], 1995. – 382 с.
8. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці / В. Литвин. – К.: Абрис, 1994. – 495 с.
9. Матеріали до громадських читань “В’ячеслав Чорновіл і Чернігівщина: до 70-річчя від дня народження борця за незалежність України, визначного політичного і державного діяча”: навч. зб. / уклад. С. В. Бутко, Ю. В. Музика, М. В. Фесенко. – Чернігів: ЦППК, 2007. – 27 с.
10. Михальченко Н. І. Беловежське. Л. Кравчук. Україна 1991–1995 / Н. І. Михальченко, В. П. Андрущенко. – К.: УЦДК, 1996. – 512 с.
11. Народний Рух України. Інформація станом на 1 вересня 1996 року / Д. Кублицький (укл.). – К.: Фонд Демократії, 1996. – 419 с.
12. Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Овсієнко Станіслав Леонідович; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2008. – 18 с. та ін.
13. Розумний М. Політичний вибір України / М. Розумний. – К.: Смолоскип, 1999. – 118 с.
14. Становлення владних структур в Україні (1991–1996) / редкол.: О. Гарань, В. Кулик, О. Майборода. – К.: ЦПА “День”, 1997. – 178 с.
15. Тиский М. Г. Історія виникнення Народного Руху на Волині / М. Г. Тиский. – Луцьк: Ініціал, 2001. – 255 с.

References

1. Baziv V. A. Politychni partii v nezalezhnij Ukraini: g'eneza i typologija / V. A. Baziv. – L'viv: Svit, 1999. – 54 s.
2. Bilec'kyj V. S. Istorija Donec'koj KO NRU (1989–1991 rr.) / V. Bilec'kyj. – Donec'k: Ukr. kul'turolo. centr, 2009. – 170 s.
3. Garan' O. V. Ubyty drakona. Z istorii' Ruhu ta novyh partij Ukrainy / O. Garan'. – K.: “Lybid'”, 1992. – 198 s.
4. Goncharuk G. I. Narodnyj Ruh Ukrainy: istorija / G. I. Goncharuk. – O.: Astroprynt, 1997. – 378 s.
5. Goncharuk G. Nacional'na ideja i Narodnyj Ruh Ukrainy / G. Goncharuk, O. Shanovs'ka. – O.: Astroprynt, 2004. – 170 s.
6. Didenko Ju. V. Narodnyj Ruh u derzhavotvorchih procesah Ukrainy (1989–2002) / Ju. V. Didenko. – O.: Astroprynt, 2006. – 176 s.
7. Kovtun V. G. Istorija Narodnog Rohu Ukrainy / V. G. Kovtun. – K.: [b.v], 1995. – 382 s.
8. Lytvyn V. Politychna arena Ukrainy: dijovi osoby ta vykonavci / V. Lytvyn. – K.: Abrys, 1994. – 495 s.
9. Materialy do gromads'kyh chytan' “V'jacheslav Chornovil i Chernigivshhyna: do 70-ricchja vid dnja narodzhennja borca za nezalezhnist' Ukrainy, vyznachnogo politychnogo i derzhavnogo dijacha”: navch. zb. / uklad. S. V. Butko, Ju. V. Muzyka, M. V. Fesenko. – Chernigiv: CPPK, 2007. – 27 s.
10. Mihal'chenko N. I. Belovezh'e. L. Kravchuk. Ukraina 1991–1995 / N. I. Mihal'chenko, V. P. Andrushhenko. – K.: UCDC, 1996. – 512 s.
11. Narodnyj Ruh Ukrainy. Informacija stanom na 1 veresnja 1996 roku / D. Kublyc'kyj (ukl.). – K.: Fond Demokratii', 1996. – 419 s.
12. Ovsijenko S. L. Dijal'nist' Narodnog Rohu Ukrainy v umovah vnutrishn'opartijnoi' kryzy (1997–2002 rr.): avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Ovsijenko Stanislav Leonidovyh; Odes'kyj

nacional`nyj un–t im. I. I. Mechnykova. – O., 2008. – 18 s. ta in.

13. Rozumnyj M. Politychnyj vybir Ukraїny / M. Rozumnyj. – K. : Smoloskyp, 1999. – 118 s.

14. Stanovlennja vladnyh struktur v Ukraїni (1991–1996) / redkol.: O. Garan, V. Kulyk, O. Majboroda. – K. : CPA “Den”, 1997. – 178 s.

15. Tyskyj M. G. Istorija vynyknennja Narodnogo Ruhu na Volyni / M. G. Tyskyj. – Luc`k: Inicial, 2001. – 255 s.

Derevynskiy V. F., doctor of historical sciences, associate professor, department of political science, Kyiv National University of construction and architecture (Ukraine, Kyiv), vasyldr@ukr.net

Review historiography of question regarding V. Chornovil activities in People’s Movement of Ukraine

The article aims to analyze the historiographical contribution of scientists to study the public and political and statesman Ukraine V. Chornovil. In this article analyzed the publication covering the activities of Chornovil in People’s Movement of Ukraine (1989–1999 years). From participation Chornovil in the establishment Rukh as public and political organization Rukh and to the last years V. Chornovil activities as chairman of the party NRU. The methodological basis of study served a concrete historical, comparative, historical and analytical methods. Used principles of objectivity, historicism, multifactorial. In the conclusions states that among of different aspects of activity of V. Chornovil most investigated his contribution to the establishment and development of NRU. However, there are many issues on the history of the NRU that require further research.

Keywords: V. Chornovil, historiography, NRU, books, proceedings.

Деревинский В. Ф., доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры политических наук, Киевский национальный университет строительства и архитектуры (Украина, Киев), vasyldr@ukr.net

Обзор историографии вопроса о деятельности В. Чорновила в Народном Рухе Украины

Целью статьи является проанализировать историографический вклад ученых по изучению деятельности известного общественно-политического и государственного деятеля Украины Вячеслава Чорновила. В ней сделан анализ публикаций, в которых рассмотрена деятельность В. Чорновила в составе Народного Руха Украины. От участия В. Чорновила в создании НРУ как общественно-политической организации РУХ и до последних лет пребывания В. Чорновила на должности председателя политической партии НРУ. Методологической основой исследования послужил конкретно-исторический, сравнительный и историко-аналитический методы. Использованы принципы объективности, историзма, многофакторности. В выводах отмечается, что среди различных аспектов деятельности В. Чорновила наиболее изучено его вклад в становление и развитие НРУ. Однако существует немало вопросов с истории НРУ, которые требуют дальнейшего исследования.

Ключевые слова: В. Чорновил, историография, НРУ, книги, труды.

* * *

УДК 94:930.2:271.222(470+571)–86“16/19”

Панарін О. Є.
аспірант, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), o.panarin@ukr.net

“ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ” ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЇ РОСІЙСЬКИХ СТАРООБРЯДЦІВ

Метою статті є проаналізувати “Полное собрание законов Российской империи” як джерело для дослідження міграційних процесів російських старообрядців. Визначити інформативність цього джерела, прослідкувати основні напрямки переселення старообрядців за допомогою документів, що ввійшли до зібрання. Охарактеризувати політику щодо старообрядців та її вплив на міграційні процеси, які зафіксовані державними актами. Простежити зміну у характері переселення старообрядців, акцентуючи увагу на процесах добровільної міграції та примусового переселення, а також використання державою старообрядців у заселення необжитих та приєднаних земель.

Ключові слова: старообрядництво, старовіри, міграція, переселення, “Полное собрание законов Российской империи”.

Розвиток історичної науки, плюралізм поглядів та наукових шкіл знайшов своє відображення у відродженні зацікавленості до вивчення історії Церкви та релігійних організацій. В контексті цих зрушень помітним стає інтерес до такого явища як

старообрядництво*, або як його часто іменувала офіційна Церква – “розкол”†. Без сумніву, старообрядництво є невід’ємною складовою російського культурного та церковного життя сьогодні. Збережена ними самобутня культура знайшла прихисток від гонінь у багатьох куточках світу, ставши надбанням всесвітньої історії.

Актуальність вивчення старообрядництва підтверджується зростанням кількості наукових праць з даної тематики як в Україні так і на батьківщині цього явища – в Росії. Проте у спрямованості історичних дослідженнях спостерігаються певні відмінності. Вітчизняні історики зосереджують увагу на з’ясуванні істинних причин переслідування та переселення старовірів [1; 2; 3], російські ж дослідники вивчають переважно культурні надбання старовірів та особливості їхньої ідеології [4; 5; 6].

Старообрядництво нерозривно пов’язане з таким явищем як переселення та міграція. Гоніння, які здійснювались проти прихильників дониконівського церковного чину, супроводжували їх життя протягом декількох століть. Втеча, та пошук більш захищених від російської влади та Православної Церкви місць змушували старовірів мігрувати. Ці процеси охопили як території власне російської держави так і вийшли далеко за її кордони.

Протягом всього часу існування старообрядництва його взаємостосунки із державою та Церквою не були сталими. Саме постійна зацікавленість з боку державних установ знайшла своє відображення у багатьох державних актах та документах. Включення останніх до “Полного собрания законов Российской империи” робить це фундаментальне зібрання невід’ємним джерелом з історії вивчення старообрядницької міграції.

Дослідження переселення старообрядців крізь призму “Полного собрания законов Российской империи” охоплює різноманітні документи: як за видом так і за походженням. Документи, що увійшли до трьох зібрань, датуються 1684–1913 роками. Зокрема, видання містить укази, доповідні, резолюції, інструкції серед яких іменні Імператорські, акти Сенату, Синоду, міністерств. Таке багатоманіття документів засвідчує постійний інтерес різних державних інститутів до питання міграції прихильників дореформеного православ’я та дає можливість говорити про особливості та напрямки цих процесів.

Умовно документи ПСЗ можна класифікувати наступним чином: такі, що підтверджують факт переселення старообрядців до певної місцевості та їх статус у цій місцевості, а також такі, в яких влада закликає до заселення старовірами певних територій та заохочує його. Якщо перший вид документів характерний для раннього періоду існування старообрядництва у другій половині XVII – на початку XVIII століття, то поява другого чітко простежується з середини XVIII століття. Саме на цей час припадає

* Старообрядництво – сукупність релігійних течій православної церкви, які виникли в результаті реформи патріарха Никона у другій половині XVII століття.

† Розкол – релігійно-суспільний рух у Росії XVII століття що призвів до виникнення старообрядництва. У дореволюційній та церковній літературі – назва старообрядництва як такого.